

УДК 378.147

М. ДОЛЖЕНКО, В. ДОЛЖЕНКО

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ЯК ПІДСИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Автори статті доводять важливість виховання світоглядної культури студентської молоді як найціннішого надбання під час отримання професійної освіти та розглядають проблему співвідношення виховання та навчання як підсистем єдиного педагогічного процесу у вищих навчальних закладах.

***Ключові слова:** професійна освіта, виховання світоглядної культури, студентська молодь.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У підготовці генерації високоморальних, інтелектуально розвинених, творчо працюючих професіоналів найважливішою є місія вищої школи, яка сьогодні в Україні переживає процес модернізації, спрямований на входження до європейського простору, збереження національних традицій вищої освіти, на підготовку фахівців міжнародного рівня і високодуховних людей, здатних до ствердження і збагачення духовних цінностей. Молода людина студентського віку здебільшого відрізняється особливою сприйнятливістю, здатністю переробляти і засвоювати значний обсяг інформації. В цей період розвиваються критичність мислення, прагнення до власної оцінки різних явищ, пошуку аргументації, оригінального рішення. Тому особливою значення сьогодні набуває проблема виховання світоглядної культури саме студентської молоді.

Сьогодні треба розуміти, що отримання вищої освіти молоддю України є однією з основних форм інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства нашої країни. Саме тому вищим навчальним закладам доводиться постійно модифікувати й коригувати процес надання освітніх послуг – організацію навчально-виховного процесу, який би відповідав потребам і вимогам суспільства.

Вищі навчальні заклади мають здійснювати підготовку свідомої, інтелектуальної еліти для збагачення інтелектуального генофонду нації, сприяти вихованню духовного світу молоді, духовної культури, системи смислоттєвих цінностей, високого рівня світоглядної культури, інтелігентності. Інтелігентність стає провідною професійною характеристикою студентської молоді.

Виховання – процес окультурення і олюднення кожної індивідуальності у вищій школі, що задає траєкторію піднесення особистості до найвищих висот людської думки, світлості почуттів і творчих досягнень. Зміст виховання повинен бути спрямований на формування у студентської молоді гуманістичних якостей, загальнолюдських та національних цінностей, патріотизму, реалізації природних задатків, задоволення духовних потреб і духовного самобудівництва за умови розширення уявлень про різні картини світу (наукової, художньої, природної тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор. За часів радянської доби над проблемою світоглядної культури працювали Є. Андрос, В. Афанасьєв, М. Гончаренко, В. Горський, П. Дишльовий, В. Іванов, М. Каган, А. Колодний, П. Копнін, А. Никанорова, Є. Осічнюк, Л. Скворцов, О. Спіркін, В. Табачківський, В. Шинкарук, І. Фролов, О. Яценко та інші. Світогляд розглядається як спосіб духовно-практичного, а не тільки теоретичного освоєння дійсності і формування суспільної та індивідуальної самосвідомості, що є їх

найважливішим компонентом. Проблема формування світоглядної культури на різних вікових етапах розвитку і становлення людини, різноманітності форм її прояву досить повно, концептуально-цілісно відображається в працях Б. Ананьєва, Л. Божович, А. Валлона, Л. Виготського, Г. Залеського, І. Кона, О. Леонтьєва, Ж. Піаже, С. Рубінштейна, П. Чамати та інших.

Ми також вважаємо доречним звернути увагу на дуже суттєву особливість прилучення до культури і мистецтва студентської молоді в університетах Європи. Йдеться про те, що процес виховання світоглядної культури може відбуватися і через включення в навчальний процес наук про культуру та мистецтво, і через створення «культурного середовища університетів» та «культурного простору студентів». Таким чином, діяльність, спрямована на загальнокультурний розвиток студентства, реалізується в площині, яка у вітчизняній традиції має назву «позанавчальна, виховна, клубна робота» [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. З'ясовано, що провідним фактором впливу на виховання у студентів світоглядної культури є спеціально організований, змістовно і технологічно розроблений процес виховання особистості у ВНЗ. Підкреслено, що в сучасних умовах, у документах з проблем європейської вищої освіти, у документах Болонського процесу відсутні спеціальні акценти на виховній роботі в університетах, пріоритет віддається освіті. Виховання студентської молоді здійснюється опосередковано. Доведено, що виховання у вищому навчальному закладі є невід'ємною частиною цілісного педагогічного процесу і має бути безперервним, як і освіта. Саме виховання надає особистості статусу Людини з усіма притаманними їй людськими рисами, розумом, мудрістю, духовністю, ідеалами, моральністю, красою, творчістю, морально-естетичною поведінкою і красою вчинку. Недооцінка його приводить до знівечення людської природи. Ми маємо можливість сьогодні спостерігати знівечені молоді душі, які втрачають власне людське обличчя заради матеріальних благ, заради зверхнього ставлення до людей і навколишнього світу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З огляду на вищезазначене, ставимо за мету довести важливість виховання світоглядної культури молоді як найціннішого надбання під час отримання професійної освіти. Ми також розглянемо проблему співвідношення виховання та навчання як підсистем єдиного педагогічного процесу у вищих навчальних закладах, мета якого полягає у формуванні світоглядної культури студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Учені-гуманісти кінця ХХ століття теоретично осмислюють та практично втілюють у життя проблему духовного ренесансу людини й суспільства через різні науки: педагогіку, психологію, філософію, етику, релігієзнавство, соціологію тощо. Так, у роботі Р. Колесникова «Студент очима соціолога» йдеться про перебудову взаємин людини зі світом та іншими людьми, так звану «переоцінку цінностей», розглядається проблема динаміки ціннісних орієнтацій молоді людини. Автор вказує на те, як спокійно молодь поступається принципами і мораллю заради досягнення особистої вигоди, а це і є найгострішою соціальною проблемою – зниження духовного потенціалу серед молоді.

Якщо наука (в тому числі й педагогіка) є спільною для всіх народностей, то загальної системи виховання не існує ні в теорії, ні на практиці. Кожен народ творить свою систему виховання, яка відповідає характерним рисам його народності.

В українській народній педагогіці «ховати» спочатку вживалося у значенні «обережувати» (виховувати) дитя від небезпеки – хвороби, каліцтва, смерті, шкідливого впливу. Згодом це слово набуло дещо іншого змісту. Воно почало означати «виросувати дітей, навчати правил доброї поведінки» [3].

Із поняттям «виховувати» у народній педагогіці тісно пов'язане поняття «навчати». Наприклад, у фольклорі в значенні «виховувати» найчастіше вживається слово «навчати»: «Ой там в саду, у садочку научала мати дочку...» Подібний варіант зустріча-

емо й у Т. Шевченка: «А мати хоче научати, та соловейко не дає». Поняття «навчати» і «виховувати» часто використовувались як рівнозначні. Але в сучасних умовах вони вживаються як два самостійні поняття, які, взаємодіючи між собою, є відповідною цілісністю – навчально-виховним процесом. Водночас між цими поняттями є досить важлива відмінність [4, с. 7].

Розглянемо проблему співвідношення виховання та навчання. У педагогіці неодноразово робилися спроби дати визначення цих понять, з'ясувати їх співвідношення. Ще Платон у діалозі «Софіст» закликав відрізнити «від мистецтва навчати мистецтво виховувати».

Спроби з'ясувати специфіку виховання, а отже, і його суть не припиняються й нині. Так, колектив авторів під керівництвом А. Петровського трактує навчання як трансляцію особистості інструментів життя, тобто розширення її можливостей – сфери «можу», а виховання – як залучення її до загальнолюдських цінностей, тобто формування спрямованості – сфери «хочу» [2, с. 7–8].

Б. Бім-Бад і А. Петровський розглядають навчання й виховання як сторони єдиного педагогічного процесу. На їхній погляд, навчання передбачає засвоєння знань, умінь і навичок, які дають змогу вчителю та учневі розуміти один одного, а виховання – засвоєння цінностей, формування особистісного, суб'єктивного смислу («значення для мене») елементів культурного досвіду, що засвоюється особистістю. Водночас, як зазначають дослідники, будь-яке засвоєння цінностей неможливе без навчання. Б. Бім-Бад і А. Петровський роблять висновок, що семіотична й аксіологічна основи є нерозривними і в педагогічному процесі. Семіотична основа здійснюється в процесі навчання, а аксіологічна – в процесі виховання [1, с. 6].

Упродовж століть в Україні розвивалися гуманістичні ідеї навчання і виховання. Виховання високих моральних якостей, духовності, етичного ставлення до сім'ї, роду, держави вважали вищою метою освіти, науки ще Митрополит Іларіон («Слово про закон і благодать»), літописець Нестор («Повість временних літ»), Володимир Мономах («Повчання дітям»), Никон, літописці Київської Русі.

А. Макаренко вказував на те, що знання не є головним у житті, важливою є та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд [6, с. 110–126].

Звичайно, кожен навчальний предмет, який вивчається у вищому навчальному закладі, має певне світоглядне навантаження. Більшою мірою ця функція делегується дисциплінам соціального та гуманітарного профілю. Філософія, політичні науки, соціологія та економічна теорія виконують цю функцію, мабуть, найбільш ефективно.

Як дві підсистеми педагогічного процесу трактує навчання та виховання О. Газман. Він розрізняє навчання і виховання в рамках єдиного педагогічного процесу за трьома ознаками. По-перше, за критерієм «штучність – природність». Навчання має справу переважно зі штучними знаковими, символічними, схематизованими об'єктами й системами. А виховання спирається на реальні міжособистісні відносини, процеси й події в навколишній дійсності, здатні викликати емоційні переживання. По-друге, у навчанні переважає логічний, когнітивний компонент, у вихованні – ціннісно-орієнтаційний, мотиваційний, емоційний. По-третє, в ході навчання засвоюються знання, уміння, способи пізнавальної та предметно технологічної діяльності, а в процесі виховання переважає набуття культурного досвіду, способів поведінки, засвоєння моральних норм. У цьому сенсі, наголошує О. Газман, можна говорити про навчання як систему формування інтелектуальних і технологічних здібностей, а про виховання – як про вплив на становлення характеру людини [7, с. 26].

Таким чином, можна стверджувати, що навчання й виховання є підсистемами єдиного педагогічного процесу, мета якого полягає у формуванні особистості. Ці процеси тісно пов'язані між собою [8, с. 14].

Слід зазначити, що серед науковців є певні розбіжності в поглядах не лише на мету виховання як складову педагогічного процесу, а й на способи його реалізації, що спричинило появу різних концепцій. У рамках цих концепцій можна виділити три ба-

зові моделі виховання: *директивну, прихованого впливу та сприяння*. Кожна з них по-різному трактує суть виховання. В першій моделі виховання розглядається як безпосереднє цілеспрямоване формування особистості відповідно до задуму наставника; у другій – як маніпуляція, прихований вплив на особистість з метою розвитку в неї бажаних з погляду вихователя якостей; у третій – як сприяння самоактуалізації особистості, створення умов для спонтанного розвитку її нахилів та здібностей [8, с. 15].

Тож навчання, що є важливою педагогічною категорією, – це процес, за допомогою якого здійснюється передача суспільно-історичного досвіду: організації формування знань, умінь, навичок. Тобто, воно є найважливішою складовою частиною виховання, яке, в свою чергу, є поняттям значно ширшим, об'ємнішим, що забезпечує розвиток особистості, її навчання і освіти. Отож, як вважав К. Ушинський, «...виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними і поодинокими особливостями, – її тіло, душу й розум...» [10].

Саме так і культура пронизує всі сфери діяльності людини. Вона є сукупністю традицій і новацій, оскільки має відносну самостійність.

Світоглядну культуру молоді людини можна визначити як інтегральну якість особистості, що розвивається в процесі навчання і виховання, а також самонавчання і самовиховання. Вона характеризує її відносини і взаємодію зі світом на основі світоглядного потенціалу, який перебуває в розвитку, світоглядної інформованості та світоглядної діяльності.

Структура цього поняття включає: комплекс знань про природу, суспільство і людину; метод мислення, який, поєднуючись зі знаннями, формує принципи взаємодії людини зі світом та її самопізнання, світоглядні цінності, світоглядну активність особистості [9, с. 91].

Треба також звернути увагу на те, що у процесі виховання світоглядної культури формується характер людини, а «...характер і є саме той ґрунт, у якому корениться народність» [10].

Народність, як і наука, є спільною основою, що єднає усі цивілізовані народи. Але, будучи спільною, ця риса вносить у кожен систему виховання чітко виражену відмінність, яка зумовлюється національними особливостями характеру кожного народу: мова, побут, етнос, укорінені звичаї й обряди, національний моральний етикет, народний гумор тощо. Саме вони зумовлюють специфічні особливості системи виховання кожного народу. «Звертаючись до народності, виховання завжди знайде відповідь і допомогу в живому і сильному почутті людини, яке впливає набагато сильніше за переконання, сприйняте тільки розумом, або за звичку, вкорінену страхом покарань... виховання, коли воно не хоче бути безсилим, має бути народним» [10, с. 106].

К. Ушинський визначав два елементи характеру: природний, що корениться в тілесному організмі – перша природа особистості; і духовний, який виробляється в житті під впливом виховання – друга природа особистості (звички, що їх набувають протягом життя) [10, с. 94].

І перша природа особистості, і друга уособлюють національні якості, а разом становлять національний характер. Можна вважати, що стереотипні характеристики, що підкреслюють найбільш сильні і самобутні риси народів, такі, як «енергійні і передбачливі татари», «кмітливі і горді черкеси», «музикальні українці», «гарячі і темпераментні молдавани», «великодушні і спокійні естонці», «скромні і добрі білоруси», «настирливі і наполегливі якути», «хоробрі і самолюбні осетини», «дружні і згуртовані киргизи», не втратили свого значення і досі.

Проблема виховання світоглядної культури студентської молоді є пріоритетною для української держави. Багато помилок у вихованні студентів зумовлюється тим, що ми прагнемо вирішити окремі питання, наприклад, щодо професійної підготовки, вироблення здатності дотримуватися законів, не сформувавши головного: вміння розмірковувати над складними проблемами сучасного життя і діяти, орієнтуючись на загальнолюдські цінності та на власне удосконалення.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Майбутнє України безпосередньо пов'язане з молоддю, якій ще необхідно адаптуватись до нових економічних, соціальних і політичних умов. Питання виховання, навчання, освіти набувають глобального і локального характеру, потребують невідкладного рішення.

У нове тисячоліття Україна вступила незалежною державою з новими ціннісними установками в матеріально-економічній, соціально-політичній, духовно-освітній та морально-правовій сферах життєдіяльності людей. Нові народно-державницькі ціннісні орієнтації виявили суперечності, що вимагають їх вирішення шляхом соціальних трансформацій та реформ. Вочевидь, загальний перебіг реформ у країні значною мірою буде визначатися тим, хто буде їх здійснювати.

Тож можна передбачати, що забезпечення взаємозв'язку виховного процесу з навчальною та науковою роботою сприятиме усвідомленню системи знань – світо-розумінню, а створення педагогічного виховного простору та морального клімату і високої культури побуту, на наш погляд, дійсно має на меті сприяти позитивному формуванню світовідношення як одного із компонентів процесу формування світоглядної культури студентської молоді. Виховання стає органічною складовою навчального процесу. Зміст освіти, методи і форми організації навчання мають виховний характер. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студента є головним фактором реалізації виховного потенційного процесу навчання. А взаємини, які складаються у процесі взаємодії і співробітництва викладача та студента на гуманістичній основі, визначають ефективність та результативність виховання.

Список використаних джерел

1. Бим-Бад Б. *Образование в контексте социализации* / Б. Бим-Бад, А. Петровский // Педагогика. – 1996. – № 1. – С. 3–8.
2. *Воспитатели и дети: источники роста* / Под ред. В. Петровского. – М., 1994. – С. 7–8.
3. *Етимологічний словник української мови* : у 7 т. / Ред. кол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 1. – 386 с.
4. Карпенчук С. Г. *Теорія і методика виховання* : навч. посібник / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.
5. Коробов А. И. *Наука и образование в университете Кембриджа. Весенние заметки об осенних впечатлениях* / А. И. Коробов, Ю. В. Холин // Наука и общество. – 2004. – № 3. – С. 54–60.
6. Макаренко А. С. *Деякі висновки з мого педагогічного досвіду* / А. С. Макаренко // *Вибрані твори* : в 3-х т. – К., 1983. – Т. 3. – 286 с.
7. *От авторитарного образования к педагогике свободы* // *Новые ценности образования: содержание гуманистического образования* / О. С. Газман, Р. М. Вейрс, Г. В. Крылова. – М., 1995. – Вып. 2. – С. 27–36.
8. Сметанський М. *Суть виховання як складової педагогічного процесу* / М. Сметанський // *Шлях освіти*. – 2006. – № 1. – С. 14–17.
9. Смікал В. О. *Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва* : дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / В. О. Смікал. – Київ, 2003. – 205 с.
10. Ушинський К. Д. *Про народність у громадському вихованні* / К. Д. Ушинський // *Твори В 6 т.* – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 1. – 452 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2012.

Долженко М., Долженко В.

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, Украина

ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ КАК ПОДСИСТЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗРЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Авторы статьи доказывают важность воспитания мировоззренческой культуры студенческой молодежи как наиценнейшего приобретения во время получения профессионального образования и рассматривают проблему соотношения воспитания и обучения как подсистем единого педагогического процесса в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: профессиональное образование, воспитание мировоззренческой культуры, студенческая молодежь.

Dolzhenko M., Dolzhenko V.

Horlivka Teachers' Training Institute of Foreign Languages, Ukraine

THE UP-BRINGING AND TEACHING AS TWO SUBSYSTEMS OF A PEDAGOGICAL PROCESS OF THE HIGHER SCHOOL STUDENTS' WORLD OUTLOOK DEVELOPMENT

The authors of the article prove the importance of the world outlook development of the higher school students as the most valuable gaining while obtaining the higher school degree and consider the problem of the up-bringing and teaching correlation as two subsystems of a unique pedagogical process in the higher schools.

Keywords: *the higher school degree, the world outlook development, higher school students.*